

ИМПЛИКАЦИЈЕ КУРДСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ПИТАЊА НА СИТУАЦИЈУ У ТУРСКОЈ

Бојан Ж. Кузмановић
Генералштаб Војске Србије,
Управа за обавештајно-извиђачке послове J-2
Митар Ковач*

Курдско национално питање у Турској није решено од оснивања модерне турске државе. Након деценијског репресивног поступања турских влада, које нису уважавале идентитет Курда и различитост овог ентитета на својој територији, Курди су прибегли побуни као средству за остваривање својих циљева. Курдско побуњеништво у Турској присутно је од 1925. године, а развијало се и мењало у зависности од времена, услова, околности и окружења. Динамика и правац социјалног и политичког развоја на Блиском истоку заувек су се променили, а утицај Курда на ситуацију у Турској јача јер, након промена на унутрашњем политичком плану и војног ангажовања Турске у судским државама, повратка на старо нема.

Кључне речи: *Курди, побуна, оружана побуна, Турска, Курдистан*

Увод

Тридесет пет милиона Курда који живе у региону од стратешког значаја између Кавказа, с једне стране, и Персијског Залива, с друге стране, на самим границама турског, арапског и иранског утицаја представљају значајан фактор за развој и стабилност неколико држава региона. На овом месту укрштају се трговачки путеви, а положај становништва додатно компликују извори енергената и воде у овом региону.

Курди су један од најстаријих живих народа света и, упркос недаћама, успели су да сачувају своје обичаје, језик, културу и, што је можда најважније, целовитост територије коју насељавају. То је по бројности четврти народ на Блиском истоку, после Арапа, Иранаца и Турака. Наведене чињенице дају логичан одговор на питање – шта Курди заправо желе. Међутим, географска позиционираност између бројних култура и њихова разједињеност у одсудним историјским моментима утицали су на чињеницу да им самосталност никада не буде дозвољена. Кроз историју су систематски дељени и тако држани у зависности. До Првог светског рата над њима су владали Турска и Персија (данас Иран), а после Првог светског рата подељени су на четири дела. Поред Турске и Ирана, две новонастале државе – Сирија и Ирак добиле су делове Курдистана.

* Проф. др Митар Ковач је генерал-мајор у пензији.

Историју курдског народа обележила је борба за слободу, самосталност и сувереност. Подељени између Турске, Ирака, Ирана и Сирије, Курди су у свим наведеним државама водили и воде своју борбу. У турској држави ова борба је прерасла у побуњеништво. Да би се курдско побуњеништво у Републици Турској сагледало холистички, у првом делу овог рада биће представљени закључци теоријских разматрања ове друштвене појаве. Други део рада садржи краћу историју Курда на Блиском истоку, док се у трећем делу анализира курдско побуњеништво у Турској, његове карактеристике, развој, одговор турске државе и импликације на унутрашњу безбедносну ситуацију.

Побуна

У литератури се могу срести различити термини, којима се описује или дефинише побуна, тј. борба против званичног ауторитета, неки од њих су: мали ратови, нератне операције, сукоб ниског интензитета, тероризам, партизанско ратовање, асиметрично ратовање, герилско ратовање, народни рат, грађански рат и слично. Ови термини често се користе као синонимима, али и као појмови који описују потпуно различите појаве, па се може закључити да су термини еволуирали у зависности од контекста у којем се побуна дешавала или подршке коју је побуњенички покрет уживао.

Побуна је друштвена појава, а у најширем смислу може се описати као супротстављање ауторитету. У односу према држави побуна је унутрашњи облик угрожавања безбедности, при чему се у дужем периоду користе политичка и војна средства како би се ослабила државна власт, контрола и легитимитет. Може бити ненасилна и насилна (оружана), а предузима се ради остваривања циљева једне или више друштвених група. Такође, побуњеничке организације данас не ограничавају своје деловање на једну државу већ делују где год постоје интереси за развој.

Оружана побуна, као начин остваривања циљева, карактеристична је, пре свега, по својој противправности, јер оружана побуна није никада правни пут супротстављања.¹ Циљ побуне може бити и оправдан, али начин на који се долази до тог циља је друштвено опасан и због тога је оружана побуна за државу најопаснији облик угрожавања безбедности. Оружана побуна је, дакле, врста оружаног сукоба у којем, врло често, одређена група у друштву (јачег или слабијег политичког утицаја) настоји да изазове „промене”, комбинацијом субверзија, пропаганде и војног притиска, са циљем убеђивања или подстицања широких народних маса да прихвате такве промене.² Током времена јављала се у различитим облицима, а издвајају се две основне форме.

Први облик представљају историјски примери побуна које су имале за циљ ослобађање од колонијалних сила и борбу против освајача. Овај облик побуњеништва који је у основи имао ослободилачке мотиве еволуирао је након Првог светског рата када се јавља други облик – модерно побуњеништво.

¹ Матић, Г.: *Кривична дела оружане побуне и агресивног рата*, Страни правни живот, Институт за уредно право, Београд, 2013, стр. 192.

² Ковач, М. и Стојковић, Д.: *Стратегијско планирање одбране*, ВИЗ, Београд, 2009, стр. 305.

Други облик, односно побуњеништва која су се јавила након Првог светског рата у основи су имала жељу једне групе да насилно свргне политичку власт (владу) у политичком систему и замени је својим представницима (вођама), чиме би се најчешће стварали услови за остваривање политичких, економских и територијалних користи. Модерно побуњеништво захваљујући развоју технологије постаје све трајније, повезаније, синхронизованије, а неки облици имају глобални утицај.³ Неке побуњеничке организације постоје годинама, имају утицај на животе великог броја људи, њихове активности се осећају на великој територији, у више држава, домаћај им је глобалан, а угрожавају безбедност, стабилност и постојање многих држава. Стога се може рећи да је побуна један од главних изазова, ризика и претњи безбедности данас и да се већина држава у својој прошлости сусрела или сада има проблем са неким обликом побуњеништва.

Побуна и побуњеништво нису нови феномени, чак је, по свему судећи, то преовлађујући облик друштвених сукоба од организовања првих политичких заједница.⁴ Аутори посебно истичу да је од завршетка Другог светског рата до данас оружана побуна преовлађујући облик сукоба. Џозеф Нај, амерички теоретичар међународних односа, у својој књизи „Како разумевати међународне сукобе“ наводи да од 111 сукоба који су се одиграли од 1989. до 2000. године, 95 их је било унутрашње природе, а већина од последњег броја настала је из етничких разлога.⁵ Поред етничких мотива, проблеми идентитета, економског развоја и политичког легитимитета најчешћи су узрок побуне.

Услови за појаву побуњеништва, поред подршке споља, свакако су рањива популација (идентитет, религија, окупација или експлоатација, корупција, репресија, економски проблеми), лабилно руководство државе и недостатак контроле на територији. Свакако, да би један побуњенички покрет у некој држави заживео и отпочео са дејствима нужна је и спољна подршка која може бити морална, материјална, политичка или војна. Велике силе су често у 19. и 20. веку биле са обе стране побуњеништва, некада су подржавале побуњеничке групе, а некада учествовале у против побуњеничкој борби. Јан Бекет у својој књизи „*Modern insurgencies and counter-insurgencies*“ закључује да је искуство великих сила са побуњенишвом негативно.⁶

У савременом анархичном систему држава у којем влада глобална међузависност између појединаца, група, интернационалних организација и националних држава све је веће постојање слабих или пропалих држава, што изазива забринутост,⁷ јер се, пре свега, смањује безбедност. На пропадање државе утичу дипломатски, политички, економски, етнички, војни, социјални и други фактори повезани са вредностима и интересима појединаца, група, организација или других држава. Слабе државе су плодно тло за развој побуне као савршеног „алата“ за остваривање циљева друштвених група унутар државе.

Модерно побуњеништво, захваљујући напретку комуникација и глобализационим процесима, може са бројчано малим снагама утицати глобално, док са друге стране против побуњеничке снаге морају имати активну и јединствену подршку свих, како би се чак и мале побуњеничке групе изоловале, разбиле и уништиле.

³ Пример за модерно побуњеништво представљају организације „Исламска држава“, „Ал-Каида“ или национални покрети Курда на Блиском истоку.

⁴ Више у: O'Neill, B.: *Insurgency and terrorism, from revolution to apocalypse*, Potomac books, Washington, 2005.

⁵ Више у: Nye, J.: *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.

⁶ Више у: Beckett, I.: *Modern insurgencies and counter-insurgencies*, Routledge, Oxon, 2001.

⁷ Више у: Iqbal, Z. и други: *State failure in the modern world*, Stanford University, California, 2016.

Ток оружане побуне

Оружана побуна одвија се кроз неколико периода или фаза. Ти периоди могу се систематизовати у три целине. Стриктну границу преласке једне фазе у другу немогуће је одредити, јер се поједине активности и акције примењују у све три фазе. Такође, не постоји „рецепт“ за извођење или прелазак из једне фазе у другу, јер побуњеничка динамика много зависи од одговора државе.

Прва фаза оружане побуне је тзв. „иницијална фаза“ у којој идеолошко језгро (организација, политичка партија) настоји да створи што ширу основицу за своје деловање, а користи искључиво политичко-вербалне методе деловања. Њен циљ је такозвано „мобилисање средстава и разлога“, уједињавањем различитих екстремних, етничких, верских, социјалних група и појединаца око јединственог циља побуне, дефинисаног у сопственим круговима и интересним групама и стварање услова за примену различитих облика пасивног отпора. Применом различитих активних неоружаних облика и метода, „регрутује“ се што већи број присталица у народу и тако се ствара „људска база”.⁸ Она настаје убеђивањем, сарадњом, реакцијама на злостављање, страном подршком и аполитичким мотивисањем које често укључује плаћенике и криминалце. У завршној етапи ове фазе долази до формирања јединственог органа за извођење побуне који се најчешће састоји од два крила: политичког и војног. Политичко језгро мора стварати услове за omasовљавање побуне, њено проширење и безбедан прелазак на другу фазу. Војно крило је задужено за регрутацију и обуку војно способног становништва кроз разне спортске и друштвене организације, како би у датом тренутку, у наредној фази, могле преузети обавезе командовања и извођења оружаних облика борбе.

Друга фаза, односно „јачање покрета“, обухвата активности на прогресивном слабењу непријатеља и успостављању контроле над становништвом, при чему се користе и неке методе физичког насиља, као што су уцене, физички обрачуни са неистомишљеницима, масовне демонстрације против власти са рушилачким карактеристикама, па и мањи оружани сукоби са снагама за одржавање реда. Циљ друге фазе је omasовљење побуне и стварање политичких и других услова на територији за реализацију „легалних избора“ под руководством политичког језгра побуне и формирање сопствене власти и њених органа. Истовремено, војно крило побуне отпочиње стварање оружане силе и извођење мањих оружаних дејстава којима тежи до крајности драматизовати ситуацију ради стварања услова за придобијање међународне заједнице за остваривање крајњих циљева у наредној фази побуне. Објекти напада се у овој фази проширују, са политичких се прелази на повремене терористичке и диверзантске нападе на државне институције (органе, организације, зграде и добра државне управе, објекте и органе МУП-а, војне објекте, мање војне јединице, страже и друге објекте значајне за функционисање војске и сл.), институције од значаја за функционисање државе (железнички, телекомуникациони, радио и ТВ центри и њихова постројења) и материјална добра (водовод, термоенергетска постројења, јавни железнички, друмски и авио саобраћај и објекти инфраструктуре на њима, и сл.).

Трећа фаза је „офанзивна“, а одликује се појавом бројних мањих организованих оружаних група и већих војнички организованих формација. Циљ ове фазе је да се, пр-

⁸ Headquarters: *Field Manual, No. 3-24*, Department of the Army, Washington, 2006, стр. 8.

⁹ Исто, стр. 12.

венствено уз масовну употребу оружане силе, директну војну помоћ спољњег фактора, сломи оружана сила државе жртве побуне и остваре циљеви побуњеника и носиоца побуне. Крајњи циљ дејства јесте преотимање власти, односно отцепљење дела територије под контролом побуњеника од матичне (државне) територије. У овој фази објекат напада је све оно што једну државу чини државом, пре свега оружане снаге и материјална добра од стратегијског значаја. Носиоци борбених дејстава су „влада и војна команда” побуњеника, који од претходно формираних водова, чета и батаљона, уз обилну стручну, материјалну, војнотехничку и другу помоћ спољњег носиоца побуне формирају веће војне саставе (бригаде и сл.) и проглашавају „национално-ослободилачке, ослободилачке и националне армије” са врховном командом, министарством одбране и томе слично. Снаге спољњег носиоца побуне, у зависности од одвијања ситуације, могу бити директно ангажоване и то, пре свега, јединице за психолошко-пропагандна дејства, електронска дејства и дејства са дистанце, јединице за специјална дејства, јединице за логистичку подршку, ратно ваздухопловство, а ређе и копнена војска. У екстремном случају стања анархије оружана може изазвати распад државе. Често, ако држава има адекватан одговор на побуњеничка дејства, побуњеничке снаге настоје да избегну веће оружане сукобе са снагама противника и да се ослоне на широку подршку становништва. Такви оружани сукоби обично трају дуже време.

Побуњеничке стратегије

Свако побуњеништво је јединствено, али се истичу неке заједничке карактеристике, као што су разлози за побуну, обим унутрашње и спољашње подршке, база (циљна група у оквиру популације), мотивација, дубина посвећености, оружје, тактика и оперативно окружење у којем побуњеници покушавају да остваре своје циљеве. Збир ових карактеристика доводи до препознавања одређених стратегија¹⁰ у остваривању циљева побуњеништва, од којих се у литератури препознају:

- конспиративни,
- војнооријентисани,
- урбани,
- народни рат,
- оријентисан на идентитет,
- композитни и
- коалициони.

Конспиративни приступ укључује део војног кадра и неколико вођа партије који покушавају да преузму власт или експлоатишу револуционарну ситуацију. Историјски пример представља 1917. година, када је Лењин употребио овај приступ да изведе Бољшевичку револуцију. Овакви облици побуњеништва теже да остану у тајности што је дуже могуће, организују се у мале тајне партије, али са великом подршком. Појављују се само када се успех може постићи брзо.

Војнооријентисани приступ покушава да створи револуционарну ситуацију или да освоји власт применом војне силе. Пример за овај приступ представљају побу-

¹⁰ Више у Headquarters: *Field Manual, No. 3-24*, Department of the Army, Washington, 2006 и у O'Neill, B.: *Insurgency and terrorism, from revolution to apocalypse*, Potomac books, Washington, 2005.

њенички покрети у Африци и Латинској Америци, који у својим структурама имају мало или нимало политичких структура. Своје идеје шире кроз борбу и дејствују малим групама, тежишно у руралним срединама.

Урбани приступ користи тактику терориста у градским срединама ради стварања нереда, слабљења владе, елиминисања политичких лидера званичних власти, везивања снага полиције и војске ради ограничавања могућности да реагују на нападе и слично. Овај приступ користи Ирска републиканска армија (ИРА), неке латино-америчке групе и неке исламске екстремистичке групе у Ираку. Побуњеници се организују у мале независне групе којима није потребна велика логистичка подршка. Историјски гледано, овај приступ није имао великих успеха. Међутим, развојем технологије и повећањем градова побуњеничке групе постају повезаније и веће, па су и ефекти које постижу већи.

У народном рату на страни побуњеника је цела нација која има један циљ. Овакви ратови обично најдуже трају, што иде наруку побуњеницима, а у њима највише долази до изражаја асиметрично ратовање. Најбољи пример за овај приступ је долазак Комунистичке партије на власт у Кини након Другог светског рата. Он је и најкомплекснији, јер обухвата синхронизован приступ више једновременних операција на целој територији. Због овакве динамике дејстава овај рат назва се и „мозаик” ратом.

Приступ оријентисан идентитетом мобилише подршку засновану на заједничком идентитету – религијском, племенском, етничком и другима. Овај приступ је заједнички већини савремених побуњеничких покрета и карактеристичан је по томе што друштвене заједнице као целина приступају побуњеничком покрету. На тај начин се најлакше и најбрже добија подршка масе (популације).

Композитни и коалициони приступ представља мешавину наведених приступа, чест је у савременим побуњеништвима и даје добре резултате. Међутим, пошто захтева комбиновано и заједничко вођство често се јављају кланови и борбе међу ентитетима унутар самог побуњеничког покрета.

Преознавање стратешког приступа побуњеничког покрета није увек лак задатак, јер се дешава да побуњенички покрети мењају циљеве током борбе и у зависности од ситуације. Чест је случај да лидери побуњеничких покрета увиде да је лакше остварити ближи циљ. У неким случајевима се дешава да фракције једне побуњеничке групе имају различите циљеве, па чак и међусобно искључиве. Поред тога, неке групе могу да поставе више циљева, што доводи до тога да се не може разликовати основни циљ. Пета компликација на коју се може наићи приликом класификације побуњеничке групе јесте да се помеша циљ неке од фаза са коначним циљем постојања побуњеничког покрета.

Типови побуњеништва

Поред стратегијских избора побуњеничких покрета класификација побуњеништва може се извршити и на основу мотива побуњеника. Мотив је основни разлог или скуп чиниоца који покреће, усмерава, одржава и обуставља активности појединаца или групе.

Истраживачи у својим радовима најчешће препознају следеће типове:¹¹

- анархистичке,
- егалитаристичке,
- утопијске,
- традиционалистичке,
- плуралистичке,
- сецесионистичке,
- реформистичке и
- презервационистичке.

Најопаснији побуњенички покрети данас су традиционалистичког типа попут Ал Каиде, Исламске државе (Сирија), Хезболаха (Либан), Џамаа ал-Исламија (Египат) и других. Затим следе сецесионистичке побуњеничке групе које су и најбројније. Примери овог типа су чеченске групе у Русији, Тамилски тигрови у Шри Ланки, Фронт за ослобођење Корзике, Баски у Шпанији, албанске групе на Балкану, Ирска републиканска армија, исламске групе у Кашмиру, курдске групе на Блиском истоку и остале.

Историјски аспект курдског питања на Блиском истоку

Курди су глобално најпознатији по чињеници да су на Блиском истоку највећа етничка група без државе. Многи који су одлучивали о судбини овог региона нису их разликовали од Арапа, Персијанаца, Турака и других, можда због тога што се реч „курд“ у арапском језику вековима користила како би се означили или описали номади, сточари, односно племена и народи који су насељавали планинско подручје између данашњих држава Турске, Ирана, Ирака и Сирије (слика 1).

Слика 1 – Географска распрострањеност Курда на Блиском истоку¹²

¹¹ Више у: Nicholas, S. и Webb, S.: *Insurgency and counterinsurgency in modern war*, CRC press, Taylor and Francis Group, Brighton, 2007. и у O'Neill, B. *Insurgency and terrorism*, Potomac books, Washington, 2007, стр. 20-29.

У арапским изворима, претежно из средњег века, спорадично се јављају прве ознаке курдског идентитета, али се у овим записима претежно говори о разнородним племенима која су живела истим или сличним начином живота у брдима и планинама. Курди припадају иранској групи народа и имају свој језик. Говорни дијалекти тог језика су и основа поделе у оквиру овог народа, па се разликују две велике групе: племена која живе на северу зову се Кирманци, а племена са југа Сорани.

Већина Курда је муслиманске вероисповести. Сунити су припадници шафијског мазхеба (једне од четири правне школе сунитског ислама), али религији приступају слободно, јер су пре свега традиционалисти, па је, рецимо, тетовирање широко заступљено међу курдским племенима. У књижевности су највише заступљене приче, басне, бајке, легенде и предања које путујући приповедачи преносе усмено. Песме су најчешће епске. Родна равноправност је на високом нивоу. За разлику од већине култура муслиманске вероисповести положај жена у друштву једнак је са положајем мушкарца. Примера ради, жене и мушкарци на светковинама плешу заједно, жене носе оружје и боре се раме уз раме са мушкарцима, итд. Највише су заступљени мали занати: ткачки, сарачки, столарски, јувелирски, ковачки и други.

Данас се област коју настањују Курди на Блиском истоку по њима назива Курдистан (Држава Курда или Курдска држава), и на тој територији су аутохтон народ. Ипак, суверена и независна курдска држава никада није постојала.

Кратка историја Курда

Порекло курдског народа се у многим изворима везује за Медејце или Меде, народ из доба Сумера и Асираца. Медејци су у историји остали познати по рушењу Асирског царства након чега су доминирали регионом све док их није покорила Персија 550. године пре наше ере. Персијска доминација траје до освајања Александра Македонског, након чега на овом простору неколико пута долази до смене персијског и римског утицаја. То ће трајати до седмог века нове ере, када Арапи намећу своју власт и религију (ислам). Међу арапским династијама за Курде је посебно значајна породица Ајубити, која је била курдског порекла, а њен најуспешнији члан – Саладин.¹³ Он је свакако најпознатији Курд који је икада живео, велики везир и владар већег дела Египта, Сирије, Либана, Ирана, Ирака и Турске из дванаестог века, који је у муслиманском свету остао уписан као херој крсташких ратова, јер је преотео Јерусалим од крсташа.¹⁴ Након његове владавине овај простор постаје осетљив због честих упада монголских и турских племена са истока. Овај период ће се завршити почетком шеснаестог века, када већи део територије коју насељавају Курди потпада под власт Османлија, посебно након 1514. године, када је султан Селим I анектирао Јерменију и велике делове Курдистана. У наредном периоду власт над овом територијом прелазила је из руке у руку Ирана и Турске.

¹² Слика је преузета из: *Understanding The Kurds' Different Roles In Different Conflicts* доступно на: <http://www.npr.org/sections/parallels/2014/10/21/357737290/who-are-the-kurds-and-whats-their-role-in-mideast-politics>.

¹³ Више у McDowall, D.: *Modern History of The Kurds*, I.B. Tauris, London, 2004.

¹⁴ У битки код Акра, 4. октобра 1189. године, победио је три европска краља – француског Филипа Аугуста, енглеског Ричарда Лављега Срца и германског Фридриха Барбаросу. Они су предводили Трећи крсташки рат који је био и последњи у низу покушаја европских хришћана да заузму земљу на којој је Христов гроб.

У деветнаестом веку Курди су у више наврата покушавали да остваре аутономију или политичку независност, али су буне гушене, често здруженим акцијама Ирана и Турске. Током прве половине двадесетог века, посебно након Првог светског рата, покушаји аутономије су пропадали, јер Курди нису имали подршку великих сила за своје политичке аспирације. Шездесетих и седамдесетих година долази до еволуције курдског национализма под утицајем марксизма, када и почиње са политичко организовање. У Ираку се формира Курдска демократска партија, а у Турској, Радничка партија курдистана.

Током Ирачко-иранског рата Курди су подигли устанак, али је, са друге стране, Садам Хусеин отпочео насилну арабизацију Курда, па је отпочео грађански рат, курдски језик у Ираку је забрањен, уништено је две хиљаде села и убијено скоро двеста хиљада цивила. Устанак је пропао и у суседне земље је пребегло око милион и по људи. Током Америчко-ирачког рата курдска герила је успела да поврати део своје територије и да сачека Американце као ослободиоце, игром и песмом на улицама, па је и њихова аутономија и влада легализована новим ирачким уставом.

У Турској је Радничка партија Курдистана, под вођством Абдулаха Окалана, деценијама, до 1999. године, када је Окалан ухапшен, безуспешно водила оружану борбу против државе на марксистичким основама. Након хапшења, лидер Радничке партије почео је да заступа демократски конфедерализам и став да се за курдску државу треба борити мирним путем.

Данас Курда има око 35 милиона – у Ираку чине око 17% популације или 6,5 милиона људи, у Сирији око 10% (око 3 милиона), у Ирану 10% (око 7 милиона), а највише их је у Турској, где чине око 20% становништва (око 16 милиона). Такође, има их и у расејању, углавном у Европи (укупно до 2 милиона). Прецизан број је тешко утврдити јер се курдско становништво на пописима ретко искрено изјашњавало, из страха од реакције, нарочито у Ираку и Турској. Број у Турској варира, јер је на снази лабаво примирје, а циљ борбе је аутономија, а не пуна независност, те се велики део борбено способне популације налази у Сирији и Ираку где се боре за очување своје аутономије и против снага Исламске државе. Умешаност турске војске у сукоб у Сирији свакако доприноси затезању односа, па многи Курди оптужују Турску да у ствари подржава Исламску државу у борби против њих.¹⁵

Положај Курда на Блиском истоку

Област у којој живе Курди увек је била место конфликта између царстава, држава и етничких група, током последњих пет векова. Међутим, променио се начин владања. Раније је било довољно да племенске вође покорених народа признају новог владара (емира, цара, султана, шаха, итд.) и покорени народ је могао да настави да живи у миру. Како је време одмицало, начин владања се променио. Новија историја бележи и асимилацију као обавезни део покоривања новој власти.

¹⁵ Приликом ИСИС-овог заузимања Мосула, који су већином бранили Курди, јуна 2014. године, заробљено је и 49 држављана Турске који су ослобођени након три месеца преговора. Већ у октобру исте године услуга је враћена. Током жестоких борби за курдско упориште, град Кобане, у непосредној близини турске границе, турска војска је пасивно посматрала активности ИСИС-а, не мешајући се и без бојазни да би ова терористичка организација могла пренети своје активности и у Турску.

Сукоби и политичке промене ни данас не заобилазе ово подручје. Са једне стране, демократска друштвена уређења држава у свету подстакла су и курдске мањине, у свим државама у којима Курди живе, да отпочну своју борбу за идентитет, права мањина, људска права, демократију, децентрализацију власти и федерализацију територије. Са друге стране, идеолошке, религијске и националне страсти учиниле су Курде пијунима на шаховској табли политике моћи и борбе за енергетске изворе. Кад год је то било потребно коришћени су да поремете регионалну стабилност на политички нерешеном терену. Успон и пад комунизма, борбе за изворе нафте и воде, експанзија политички мотивисаног ислама и демократизација Блиског истока утицали су на курдски национални циљ, тј. на њихово национално самоодређење.

Током своје борбе прихватили су помоћ многих држава које су имале интересе супротстављене ирачким, иранским, турским, сиријским и другима, али на крају би се увек налазили остављени од својих савезника. Такође, свака од земаља у којој Курди живе подржава курдску самосталност и аутономију, али уз услов да се она „деси“ код неког од суседа. Због тога је у курдском народу честа максима да су Курдима једини пријатељ планине.

Такође, константни изазови политика на Блиском истоку наглашавају чињеницу да Курди могу да теже својим интересима, али да сами не могу да утичу на своју будућност. Поред арапско-израелског сукоба, курдско питање представља најзначајнији геостратешки проблем на Блиском истоку.¹⁶ Политички статус Курда данас је условљен политичким системима држава у којима живе. У свакој од њих Курди покушавају да заштите своје заједнице и да обезбеде за себе поштовање људских права.

У Ираку су Курди од краја Првог светског рата до данас непрестано у борби или у политичким преговорима са владом из Багдада. Занимљив је споразум о сарадњи који су 1937. године склопили Турска, Иран и Ирак „против формација и наоружаних банди, друштава и организација које теже рушењу постојећих институција”. Иако се Курди не спомињу директно, овај споразум их је подразумевао. Након Другог светског рата Америка и Запад су штитили своје интересе у Ираку, пре свега нафтне изворе, и контролисали нафтне токове. На Блиском истоку одржавана је нестабилна политичка клима, свргнута је монархија у Ираку и 1958. године проглашена је република. У уставу нове државе Курди су препознати као државотворан народ једнаких права као и Арапи. Међутим, уследила је диктатура генерала Касема који је извео пуч. Сматрао је да држави нису потребне партије, јер оне изазивају деобе и сукобе, па је отпочела, у почетку тиха, а затим и јавна асимилација. Курди су, наравно, пружили отпор, прво политички а затим и оружани. Када је 1963. године Касем свргнут, на власт је дошла партија БААС, али се ситуација није много променила. Током наредних деценија, до краја 1974. године, на тлу Ирака вођено је пет ратова између Курда и ирачких влада. Доласком на власт Садама Хусина ситуација се по Курде погоршала, јер је ирачки председник током своје владавине у решавању курдског питања комбиновао дипломатске активности (споразуми са Ираном, Турском и Русијом) и сурове мере на терену, као што су расељавање, изолација, прекид снабдевања во-

¹⁶ Gunter, M.: *The Kurdish spring*, Third world quarterly, volume 34, No 3, Routledge, Oxon, 2013, стр. 13.

дом и основним намирницама, масовне одмазде, употреба хемијског оружја и слично. Такође, на упаде турске војске на ирачку територију, током извођења против побуњеничких операција, реаговао је благо, тј. само декларативно. После устанка против режима Садама Хусеина и Првог заливног рата Курдистан постаје фактички независан од Ирака и такво стање остаје до америчке инвазије на Ирак 2003. године, после чега се Курдистан интегрише у политички систем Ирака. Новим ирачким уставом из 2005. године Курдистан је признат као федерални ентитет у оквиру Ирака. Има сопствене војне снаге („Пешмерге“), као и владу, парламент, председника и премијера. Фактички, у Ираку су Курди тренутно у најповољнијој политичкој позицији на Блиском истоку, борбом је остварена територијална аутономија, али због претње Исламске државе аутономију морају борбом и сачувати.

У Ирану је стање стабилно, курдска и иранска култура су веома сличне, етнички курди су заступљени у свим деловима иранског друштва, укључујући и војску. Једна област у Ирану се и званично зове Курдистан. Иран, некадашње Персијско царство, током рата са Турском у 16. веку је након битке код Чалдарина (1514. године) успоставио линију разграничења која је остала до данашњих дана. Курди су остали да живе са обе стране, а како је граница географски тешка за контролу Курди су без тешкоћа прелазили са једне на другу страну. Најближе независности у Ирану Курди су били 1945. године током Другог светског рата, када је северни део земље био под контролом совјетских војника, а јужни под контролом британских и америчких јединица. По завршетку рата под утицајем Совјета две иранске области прогласише се републикама (Азербејџан и Курдистан). Са друге стране, Америка доводи на власт Резу Пахлавија и пружа му помоћ у успостављању јединства државе који са обновљеном армијом успева у овом подухвату након само неколико месеци. Политичка кретања у Ирану утичу и на положај Курда, чији покушаји да циљеве остваре политичком борбом нису уродили плодом. Курдска демократска партија Ирана данас је само сенка некадашње, чему су свакако допринела убиства лидера ове странке¹⁷. У областима које насељавају Курди стално су размештене иранске оружане снаге. Када су марта 2004. године ирански Курди организовали митинг подршке ирачким Курдима који су новим уставом Ирака требало да добију специјалан статус – аутономију, иранска војска је реаговала силом.

У Сирији пре рата није било курдских побуна и оружаних сукоба, али је политичко ангажовање са националним обележјима увек било велико. Одговор државе био је оштар, нека права ове мањине су била укинута¹⁸, рецимо окупљање, политички протести, прослава курдске нове године, употреба језика била је рестриктивна, а 1962. године ситуација је додатно погоршана одлуком сиријске владе да одузме сиријску националност великом броју курда (око 120.000 људи), који су постали народ без држављанства (без државе). Ови Курди и њихови потомци лишени су основних политичких слобода, али и социјалних услуга. Наиме, нису могли да се образују, запосле или лече у Сирији. Данас Курди у Сирији воде борбу за опстанак против Исламске државе.

¹⁷ У Бечу је 13. јула 1989. године убијен вођа иранских Курда Абдел Рахман Гасемлу.

¹⁸ Више у: O'Leary и други: *Kurdish identity: Human rights and political status*, University Press of Florida, Gainesville 2007.

У Турској борба за права курдске мањине тече са мањим прекидима од пропасти Отоманске империје, тј. од формирања турске државе. Турска држава основана је након Првог светског рата и први и највећи изазов био је формирати националну државу (политичку заједницу) уместо некадашњег мултиетничког и мултинационалног царства. Овај пројекат турске државе, који је отпочео 1923. године, траје и данас. Како би опстала, новостворена држава се одлучила за територијални принцип националности. Наиме, турска влада не признаје ниједну другу националност на својој територији осим турске. Овим поступком свака мањина која би истицала или наглашавала етнички идентитет била би претња држави¹⁹. Курди који јавно истичу свој идентитет могли су бити ухапшени и правно гоњени и, као такви, били су претња турској држави, јер могу подстаћи и друге мањине да траже аутономију или неки ниво самосталности у оквиру Турске. Због тога је употреба курдског језика у школама и на медијима ограничена, а све више је мешаних бракова, па се може рећи да је у току тиха асимилација. Међутим, Курди су се током своје историје више пута сусретали са покушајима асимилације и увек су се одупирали, а од 1984. године, у Турској, своје незадовољство су изразили оружаном побуном.

Курдска оружана побуна у Турској

Од почетка распада Отоманске империје Турска је пролазила кроз бурне промене; ниједна власт није успела да обезбеди стабилност, посебно не у решавању положаја националних мањина. Доласком на простор Блиског истока Турци су створили империју у оквиру које су потчинили многе народе, а када је опстајање њихове власти (државе) доведено у питање, прибегли су национализму. Дуго се веровало да се Грци и Јермени, као хришћани, не могу асимиловати, а да би се са Курдима као припадницима муслиманске заједнице то могло постићи. Ипак, Грци и Јермени су практично нестали са тла данашње турске државе, а Курди су истрајно и упорно, често и борбом, одбацивали асимилацију и потврђивали своју различитост и свој самостални идентитет.

Развој побуњеништва у Турској

У нади да ће се изборити за аутономију у оквиру Турске, Курди су током Првог светског рата, као и током турског рата за независност, који је уследио након Првог светског рата, подржавали турску државу.²⁰ У том периоду Курди су били најближе неком виду аутономије у Турској. Споразум у Севру, који је потписан августа 1920. године, чак је и предвиђао територијалну аутономију за Курде у југоисточном делу Турске. На слици 2 се види да је на мапи, која је била саставни део споразума, овај регион и осенчен како би се истакао.

¹⁹ Asa, L.: *Unwelcome neighbour, The Turkey's Kurdish policy*, I. B. Tauris, London, 2007, стр. 3.

²⁰ Више у: Gunter, M.: *The Kurdish question in perspective*, World affairs, volume 166, No 4, 2004.

Слика 2 – Саставни део споразума у Северу – Мапа Турске са аутономијом Курдистана²¹

Ипак, због великих територијалних губитака Турске, као и неслоге Курда око тога ко ће владати Курдистаном, овај споразум није прихваћен и није заживео, а у следећем и коначном споразуму Турске са коалицијом Антанте, који је потписан јула 1923. године, Турској су враћене територије и држава је добила садашње границе, без аутономних области (слика 3).

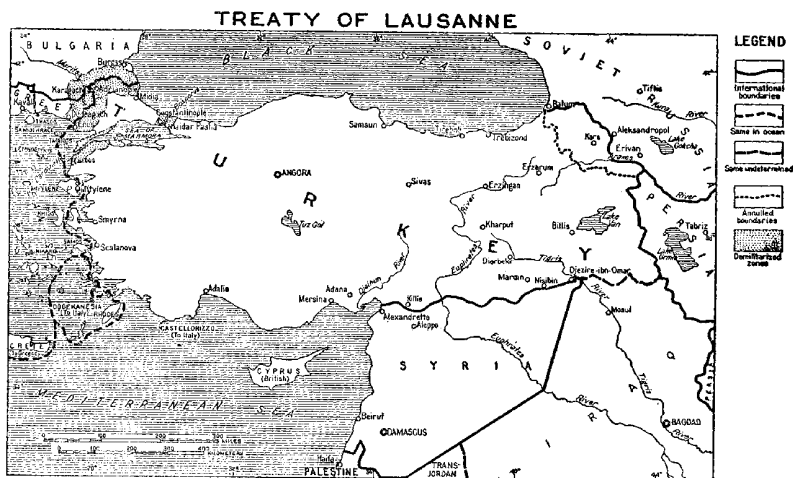

FIGURE 14 TURKEY IN 1923

Compiled by
Col. Lawrence Martin

Слика 3 – Саставни део споразума у Лозани – Мапа Турске без аутономије Курдистана²²

²¹ Слика је преузета са „1920: The Treaty of Sèvres by League of Nations, August 10, 1920.”, доступно на: <http://www.atour.com/government/un/20040205c.html>

²² Слика је преузета са: The Treaties of Peace 1919-1923, доступно на: <http://www.hri.org/docs/lausanne/turkey.gif>

Ататуркова креација секуларне и чисто турске државе довела је до курдског револта и до успона шеика Саида међу Курдима. Узрок јачања курдског национализма у Турској се, пре свега, може тражити у репресивној политици нове турске државе која је вођена деценијама без обзирања на социјалне прилике у држави.²³ Такође, оваква политика је непрекидно узроковала мобилизацију снага и идентификовање популације са циљевима и мотивима побуне. За Курде је то била освета, кредибилитет, идентитетска различитост и родна равноправност. Устанак који је шеик Саид повео 1925. године био је и националистичке и религиозне природе.²⁴ Након неких почетних успеха устанак је угушен, а шеик Саид је ухваћен и обешен.

Две године касније, 1927, курдска партија „Независност“, основана у Либану, потпомогла је следећи устанак који је предводио генерал Ихсан Нури Паша. Али, и овај устанак турска држава је такође угушила.

Трећи устанак Курда у овом периоду предводио је шеик Саид Риза. Његова буна је почела 1936. године, трајала је најдуже од свих и са највише шанси за успех, али побуњенички покрет није могао да преживи смрт вође 1937. године и крајем 1938. године побуна је угушена.

У периоду између два светска рата многа курдска племена су или подржавала турску државу или била неутрална, али влада је ипак одлучила да елиминира све што би могло да подсећа на курдску нацију. Социјални притисак, уставне мере, законске одредбе – све је било усмерено ка том циљу. Курдски језик, наслеђе, култура, начин одевања, чак и курдска имена су потискивани и забрањивани. Званичан назив за ову групу био је „Планински Турци“. Преамбула Устава донесеног 1982. године истиче да је „опстанак Турске као недељивог ентитета принцип због којег неће бити заштите за мишљења и размишљања супротна овом принципу“. У тексту се са два члана забрањује употреба писаног и говорног курдског језика. Нижи законски акти даље разрађују ове мере, на пример Антитерористички закон из 1991. у члану 8. утврђује да се академици, интелектуалци и новинари који користе курдски језик сматрају извршиоцима терористичких дела. Затим, у кривичном законикау члан 312. каже да свако ко пише или говори курдски језик може бити оптужен за изазивање мржње и анимозитета. Да овакви потези државе нису само декларативни види се из примера Јасара Кемала, етничког курда, романописца, који је 1995. осуђен за „злочин мисли“. Оваквих случајева има и у скоријој прошлости. Примери су бројни: издавач Реџип Заракоглу, политиколог Бусра Ерснали, посланица у парламенту Лејла Зана, сви су ухапшени 2012. године.²⁵

Са почетком седамдесетих година прошлога века дошло је и до буђења Курда који су све чешће захтевали политичка, културна и језичка права. Влада је потискивала ове захтеве из страха да ће довести до слома државе. Овакви поступци су произвели контраефекат и допринели развоју екстремнијег приступа. Коначно,

²³ Више у: Gunes, T.: *Violence and nationalist mobilization: The onset of the Kurdish insurgency in Turkey*, Nationalities papers, volume 43, No 2, Routledge, Oxon, 2014.

²⁴ Заступао је поновно успостављање калифата.

²⁵ Према подацима невладине организације „Human rights watch“, доступним на сајту организације, током 2012. године против више хиљада људи водио се кривични поступак, а против 605 лица у току је била истрага ради дела повезаних са курдским питањем.

1978. године основана је Радничка партија Курдистана (РПК) на челу са Абдулахом Окаланом, а оружана побуна је званично отпочела 1984. године. Пре оружане побуне Радничке партије Курдистана више курдских организација је објављивало новине, часописе, успостављало и водило омладинске организације, удруживало се синдикално, професионално, задружно, подржавало либералније политичке кандидате, али ниједна није имала снагу националног покрета. На основу мита о отпору, Радничка партија Курдистана пробудила је национализам, који је резултирао побуњеништвом чије су последице биле трагичне за обе стране у сукобу²⁶. Током раних деведесетих година Окалан је био близу војничког успеха. Ипак, своје снаге је превише растегао, а држава није штедела средства, па је на крају ова војна претња маргинализована. Окалан је избегао у Сирију и наставио своје активности оданде, али му је након турске претње ратом гостопримство отказано. Његови покушаји да узме политички азил у Италији нису уродили плодом, јер је друга по снази НАТО држава извршила политички притисак на своје савезнике. Окалан је коначно ухапшен у Кенији, фебруара 1999. године, и пребачен за Турску, где је осуђен на смрт због издаје.

Међутим, то није био крај борбе за Турску, чак се данас може закључити да је то био моменат када је рат настављен другим средствима. Након локалних избора одржаним убрзо након Окалановог хапшења, у већини места где је становништво већински било курдско носиоци локалне власти су били из курдских партија²⁷. Током суђења његово држање је било супротно очекиваном. Уместо позива на устанак он је захтевао од својих сународника употребу и примену демократских решења за курдско питање у оквирима јединствене и недељиве турске. Пресуда му је под притиском јавности и након јаког спољног утицаја САД преиначена у доживотну робију.

Пет година након хапшења Окалана, Радничка партија Курдистана је једнострано прогласила примирје и започела политичку борбу за промену слике о овој организацији и прикупљање шире подршке за своје политичке циљеве. Захтевана је већа улога у локалној самоуправи, ослобађање политичких затвореника и културна самосталност.

Између 2009. и 2011. године тајни преговори на високом нивоу између Радничке партије Курдистана и турске владе вођени су у Норвешкој (Ослу), али су пропали због нејединства унутар курдског покрета које је резултирало сукобом у јуну 2011. године, када је 14 турских војника изгубило живот.

Како би доказао искреност Окалан је 2013. године наредио још увек активним герилским јединицама да се евакуишу из Турске. Примирје је поново склопљено, преговори су отпочели, али умешаност Турске у сукоб у Сирији узроковала је поновни прекид преговора 2015. године.

²⁶ Побуњеништво у Турској је од 1984. до 2000. године резултирало са више од 37.000 мртвих, око 3000 села је унуштено, а расељено око три милиона људи.

²⁷ Две највеће партије које представљају курдску мањину су Радничка партија Курдистана и Народна демократска партија. Радничка партија Курдистана променила је име 2003. године у Курдистански конгрес за слободу и демократију. Народна демократска партија основана је 1994. године као легална курдска партија.

Одговор турске државе

Одговор турске државе на курдско побуњеништво деценијама је исти. Заснивао де на два приступа, од којих је један нормативно-правно забрањивање и негирање курдског идентитета, а други је сила.

Чак ни када је одговор државе проузроковао веће проблеме приступ није мењан. Након одређивања државне оријентације о турској нацији, 1924. године донет је Закон о забрани школовања на курдском језику, први у низу закона којим је курдски идентитет негиран.²⁸ Уследио је Закон о друштвима и политичким партијама, у којем се, поред осталог, наглашава да на тлу Републике Турске не могу постојати мањине које разарају национално јединство. Курдистан је одлуком владе проглашен за војну зону у којој је био забрањен приступ странаца и та одлука је била на снази до 1965. године. Такође, курдски језик је забрањен. Овакви правни акти су дали легитимитет депортацијама и протеривању Курда, који су се побунили и на силу државе одговорили силом. Овај образац стварања норми које правдају силу, која затим изазива побуну, на коју се реагује још већом силом, до данас ће се поновити више пута.

Никада ниједном припаднику оружаних снага турске није суђено за прекомерну употребу силе,²⁹ што је још један показатељ односа државе према Курдима. Дobar пример је и закон који је донесен након гушења устанка 1937. године у којем се турски грађани ослобађају појединачне и колективне одговорности за све што се догађало у време сукоба. То значи да масовне депортације, расељавања, ликвидације и остала злодела нису никада процесуирана.

Политички живот је добио на динамици након Другог светског рата, јер су Курди постали гласачи, али када год би добили удео у јавном животу пучеви који су се дешавали 1960, 1971, 1980, 1993. и 1997. године, резултирали су увођењем ванредног стања, укидањем политичких и других организација, хапшењима, брзим судским процесима против непријатеља државе, а Курди су, наравно, били први на удару.

Политичка одлучност да се курдско питање реши силом постала је јасна након инвазије Кипра 1974. године и повратка на власт Сулејмана Демирела, а турска војска била је основна снага у овој борби. Сулејман Демирел је на власти са прекидима био до 2000. године, током којих је турска војска реализовала више против побуњеничких операција како би се решило курдско питање. Најпознатије су операције „Северни Ирак“ (1992. године), „Челик“ (1995. године), „Чекић“ (1997. године) и операција „Зора“ (1997. године), током којих су турске снаге, јачине и до неколико десетина хиљада војника, улазиле на територију Ирака и у дубини од 40 километара водиле борбе са Курдима. На ово једнострано непоштовање суверенитета и територијалног интегритета суседне државе, осим декларативних, није било реакција.

Последња у низу интервенција на територији Ирака десила се 2008. године, када је током операције „Сунце“ око 10.000 турских војника ушло двадесетак километара на територију Ирака. Операција је трајала 8 дана, од 21. до 29. фебруара, а претходило јој је „зимско“ бомбардовање курдских положаја у Ираку. Ова операција

²⁸ Аксентијевић, М.: *Наоруж долази*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 119.

²⁹ Исто, стр 125.

изазвала је оштрије реакције, пре свега УН, ЕУ, САД, Велике Британије, Русије, Немачке, Ирака и осталих, али осим упозоравања да је битно поштовати међународне норме, истицања опасности које могу донети једностране акције, скретања пажње на поштовање одредаба Међународног хуманитарног права, конкретнијих поступања није било.³⁰ Неке реакције су чак стављале у први план борбу против тероризма, право на одбрану и активну борбу против претњи.

У зависности од одговора државе, побуњеништво ће напредовати, расти и развијати се или слабити и нестајати. Успешни примери противпобуњеничких борби наглашавају дуготрајност оваквих операција, које заједно треба да воде сви државни органи на основу прецизне анализе мотива и природе побуњеништва како би се проблем сасекао у корену.

Турски приступ против побуњеничкој борби и ограничавање на реаговање војном силом и притисцима само је појачало осећај „бити или не бити“ у курдској популацији.³¹ Масовним војним операцијама, репресијом, у скоро безизлазној ситуацији, Курди су прихватили да у Турској морају водити борбу до краја.

Карактеристике курдског побуњеништва у Турској

Применивши теоријска разматрања о побуњеништву, може се закључити да је курдско побуњеништво настало као реакција на државну репресију ове друштвене групе у Турској. Владино непризнавање постојања курдског идентитета довело је прво до бунта, а затим до побуне дела курдске популације. Број угушених устанака пре Другог светског рата указивао је на чињеницу да курдски проблем не може бити гурнут под тепих и Турска је у неколико наврата имала шансу да проблем врати на политички ниво уз минималне политичке губитке, али седамдесетих година прошлога века та је шанса заувек изгубљена.

Након Устава из 1982. године курдско побуњеништво је из иницијалне фазе прешло у другу фазу, чији је циљ реализован брзо и побуна је омасовљена. Трећа „офанзивна“ фаза са краћим прекидима траје до данас.

Посматрајући мотиве побуњеника уочава се да је ово побуњеништво еволуирао од плуралистичког, преко сецесионистичког до реформистичког типа. Први мотив је свакако био промена политичког система. Захтеван је систем заснован на индивидуалним слободама, признавању различитости са аутономним и мешовитим политичким структурама. Неуспех је водио у жељу за сецесијом и изласком из политичког система чији су били део. Проблем Курда у Турској је комплекснији од већине сецесионистичких покрета утолико што они немају политички систем (државу) одакле би црпили подршку и којој би се припојили. Последица ове комплексности је трансформација курдског побуњеништва у реформистичко, нереволуционарно, чији је мотив борба за мултиетничку државу са једнаким правима (политичким, језичким, и др.) за све етничке групе.

³⁰ Више у Abdulghani, J.: *Iraq and Iran: the years of crisis*, The Jones Hopkins University press, Baltimore, 1984, страна 139. до 147.

³¹ Laffin, J.: *The world in conflict*, Brasseys, London, 1990, стр. 119.

Стратешки приступ за остваривање циљева побуне такође је еволуирао од војнооријентисаног, преко урбаног/народног рата, до приступа који је оријентисан на идентитет. Данас, након деведесет година постојања курдског побуњеништва у Турској, на сцени је композитни приступ. Укратко се може описати као мешавина претходно практикованих, али се на курдском примеру јасно истичу мане оваквог приступа, тј. честе су борбе и неслагања унутар самог покрета.

Импликације курдског побуњеништва на ситуацију у Турској

Узевши у обзир географску и демографску распрострањеност Курда данас (слика 4) може се закључити да догађаји у региону имају велики утицај на курдско питање. Сукоб у Сирији је утицао на то да примирје склопљено између турске државе и Радничке партије Курдистана 2013. године буде прекинуто 2015. године.

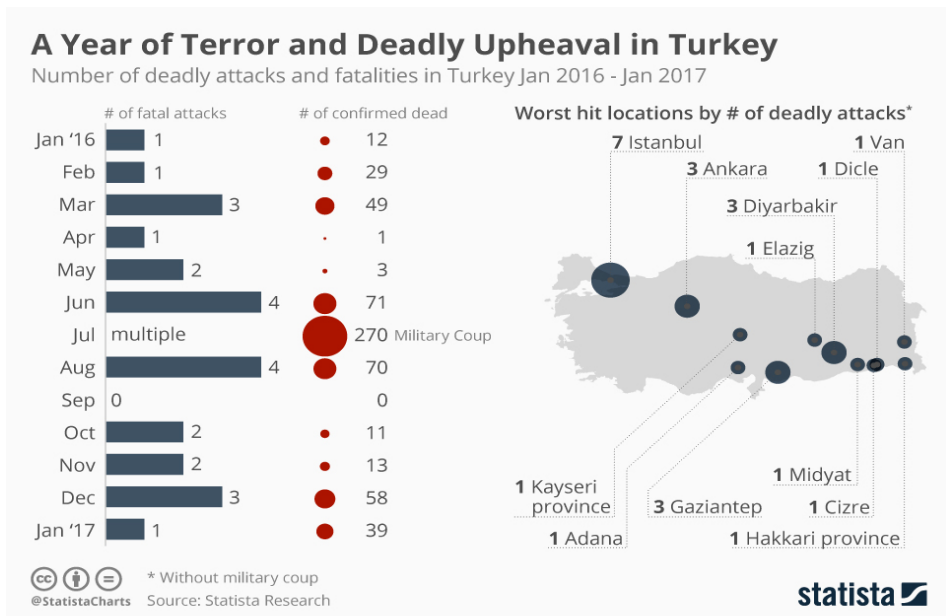
Слика 4 – Простор који насељавају Курди³²

Турска влада је забранила Радничку партију Курдистана и ову организацију сматра терористичком. Интересе Курда у парламенту заступа Народна демократска партија која је на прошлим изборима, 2015. године, освојила 13,12% гласова и има 38 посланичких места. У турској скупштини, коју чини 550 посланика, ова партија је трећа по снази. Два министарска места у влади, за развој и за односе са ЕУ, заузимају лица курдске националности. На локалном нивоу на југоистоку земље доминира Демократска партија региона, политичка организација блиска Народној демократској партији, која је на локалним изборима освојила власт у 102 општине и у 11 градова.

³² Слика преузета из: *Who are the Kurds?*, BBC, 2016, доступно на <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29702440>.

Активности курдских организација на територијама ван Турске³³ за које Република Турска сматра да су повезане са Радничком партијом Курдистана прате се и по њиховим позицијама и камповима се дејствује, најчешће артиљеријом и авијацијом. Формално, са регионалном курдском владом аутономне области у Ираку, и њиховим лидером Масудом Барзанијем, турска влада има добре односе.

Формални политички преговори између Курда и Турске државе су прекинути, јер је турска страна, на основу процене да би курдски покрет у Турској ојачао ако Курди у Сирији изборе (или одбране) аутономију,³⁴ почела свакодневно бомбардовати и положаје Курда у Сирији.³⁵ То је изазвало реакцију Курда, примирје је прекинуто, а безбедност у Турској је на изузетно ниском нивоу.³⁶ Само у 2016. години од последица терористичких напада погинуло је више стотина људи (слика 5).

Слика 5 – Преглед жртава већих терористичких напада у Турској током 2016. године³⁷

³³ У Сирији и Ираку.

³⁴ По већ опробаном Ирачком моделу.

³⁵ Више у: *Syria conflict: Turkey shells Kurdish militia* доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35571663>.

³⁶ Више у: *Timeline of the Kurdish–Turkish conflict (1978–present)* доступно на: [https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_the_Kurdish%E2%80%93Turkish_conflict_\(1978%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_the_Kurdish%E2%80%93Turkish_conflict_(1978%E2%80%93present)).

³⁷ Више у: *One Year of Deadly Terror in Turkey*, доступно на: <https://www.statista.com/chart/7380/one-year-of-deadly-terror-in-turkey/>.

Промена политичке мапе на Блиском истоку захтева нови образац разумевања геополитичке реалности. Ни Ирак, ни Сирија, а последње две године ни Турска не задовољавају чувену Макс Веберову дефиницију државе.³⁸ Уместо њих нови ентитети се појављују, а корист из овакве ситуације тренутно имају Курди,³⁹ чему доприноси, поред војних, и мешавина различитих политичких, економских и социјалних разлога. После изборене аутономије у Ираку и „де факто” аутономне области у Сирији, можда је на помолу „Курдско пролеће” у Турској.

Закључак

Простор на којем Курди живе као компактан народ заузима површину од око пола милиона квадратних километара. Половина тог простора је под турском, а остатак под иранском, ирачком и сиријском влашћу. Курдски национални покрети у свим државама су нарасли, организовани су војно и политички, а захваљујући глобалним променама данас су повезанији него икад. Чак ни питање курдских аутономних права у неким државама Блиског истока више није спорно. Једино изостаје сагласност како то постићи и колики треба да буде степен те аутономије. Курди не одбацују аутономију, али њихов крајњи циљ је држава. Да би је добили морале би се мењати границе постојећих држава, а то је постало једно од најделикатнијих питања савремене политике и међународних односа. Ипак, опште прилике за сада иду на руку Курдима.

Актуелна позиција Турске је изузетно тешка након петог неуспешног војног пуча који се одиграо у јулу месецу 2016. године и референдума из 2017. године, којим је успостављен председнички политички систем. Безбедносна ситуација у држави је нестабилна, Унутрашње политичке прилике према Курдима се нису промениле; и даље се користе репресивне мере, чак и за дневно политичке потребе.

Од пропасти Отоманске империје Турска жели да опстане на регионалној и светској сцени, где настоји да игра значајну улогу. Таква политика се упорно спроводи, без обзира на све сложенију унутрашњу ситуацију. Спољнополитичку ситуацију оптерећује развој сукоба у Сирији где сиријски Курди представљају најзначајнији отпор Исламској држави и у последње време уживају међународну подршку. То сиријски Курди користе за остваривање аутономије у оквиру Сирије, што Турској не одговара, јер, уколико би се остварила аутономија и у Сирији, након аутономије у Ираку, страхује се да би следећа на реду била аутономија у Турској.

Против побуњеничка борба у Турској траје деценијама. Анализирајући курдско побуњеништво, од његовог настајања до данас, приметан је његов развој и јачање. Напредак технологије и глобализациони процеси омогућавају све бољу повезаност Курда у региону. Такође, лакше је изводити координиране акције из база у другим државама. Деценијско искуство Курда стечено у конфликтима у Ирану, Сирији и Турској

³⁸ У свом делу *Политика као позив* из 1919. године овај немачки правник и социолог је дефинисао државу као „ентитет који има монопол на легитимну употребу насиља на одређеној територији”.

³⁹ Gunter, M.: *Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey*, Middle East Policy, Vol. XXII, No. 1, Spring 2015, 2015, стр. 9.

данас синергијски ступа на сцену. Са друге стране, захтеви побуњеника у Турској су константно умањивани – од сепаратистичких тежњи, преко аутономије, до већих политичких и културних права у оквиру турске државе. Разлози се могу тражити у неједнаким ставовима неких држава према Курдима, курдском менталитету, утицају окружења, вођству организације, али и у одговору турске државе. Ипак, против идентитета се не може борити само војним средствима,⁴⁰ па ће курдско национално питање још дуго негативно утицати на безбедносна ситуацију у Турској.

Литература

Књиге

- [1] Abdulghani, J.: *Iraq and Iran: the years of crisis*, The Jones Hopkins University press Baltimore, 1984.
- [2] Аксентијевић, М.: *Наоруж долази*, СКЦ, Београд, 1996.
- [3] Asa, L.: *Unwelcome neighbour, The Turkey's Kurdish policy*, I. B. Tauris, London, 2007.
- [4] Beckett, I.: *Modern insurgencies and counter-insurgencies*, Routledge, Oxon, 2001.
- [5] Entessar, N.: *Kurdish Politics In The Middle East*, Lexington Books, Lanham 2010.
- [6] Iqbal, Z. и др.: *State failure in the modern world*, Stanford University, California, 2016.
- [7] Ковач, М. и Стојковић, Д.: *Стратегијско планирање одбране*, ВИЗ, Београд, 2009.
- [8] Laffin, J.: *The world in conflict*, Brasseys, London, 1990.
- [9] McDowall, D.: *Modern History of The Kurds*, I.B.Tauris, London 2004.
- [10] Нје, Ј.: *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
- [11] O'Leary и др.: *Kurdish identity: Human rights and political status*, University Press of Florida, Gainesville, 2007.
- [12] O'Neill, B.: *Insurgency and terrorism, from revolution to apocalypse*, Potomac books Washington, 2005.
- [13] Pelletiere, S.: *The Kurds an unstable element in the Gulf*, Westview Press, London, 1984

Научни чланци, зборници

- [1] Gunes, T.: *Violence and nationalist mobilization: The onset of the Kurdish insurgency in Turkey*, Nationalities papers, volume 43, No 2, Routledge, Oxon, 2014.
- [2] Gunter, M.: *The Kurdish question in perspective*, World affairs, volume 166, No 4, 2004.
- [3] Gunter, M.: *The Kurdish spring*, Third world quarterly, volume 34, No 3, Routledge, 2013.
- [4] Gunter, M.: *Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey*, Middle East Policy, Vol. XXII, No. 1, Spring 2015, 2015.
- [5] Ковач, М.: *Интереси великих сила на простору Балкана, Зборник радова Научни скуп „Србија и стратегијска раскршћа” ИСИКС-2016, септембар 2016, Београд, 2016.*
- [6] Матић, Г.: *Кривична дела оружане побуне и агресивног рата, Страни правни живот, Институт за упоредно право, број 3/2013, Београд, 2013.*
- [7] Metz, S. и Millen, R.: *Insurgency and counterinsurgency in the 21st century: reconceptualising threat and response*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2004.

⁴⁰ Више у: Entessar, N.: *Kurdish Politics in The Middle East*, Lexington Books, Lanham, 2010.

[8] Nicholas, S. и Webb, S.: Insurgency and counterinsurgency in modern war, CRC press, Taylor and Francis Group, Brighton, 2007.

[9] Paul, С. и др.: Victory Has a Thousand Fathers - Sources of Success in Counterinsurgency, National Defence Research Institute, RAND, Santa Monica, 2010.

[10] Paul, С. и др.: Paths to Victory - Detailed Insurgency Case Studies, National Defence Research Institute, RAND, Santa Monica, 2013.

Документа

[1] Headquarters: Field Manual, No. 3-24, Department of the Army, Washington, 2006.

Интернет

[1] Timeline of the Kurdish–Turkish conflict (1978–present), 2017, доступно на: [https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_the_Kurdish%E2%80%93Turkish_conflict_\(1978%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_the_Kurdish%E2%80%93Turkish_conflict_(1978%E2%80%93present)), (приступљено дана 10.02.2017. године).

[2] Understanding The Kurds' Different Roles In Different Conflicts, Parallels, 2014., доступно на: <http://www.npr.org/sections/parallels/2014/10/21/357737290/who-are-the-kurds-and-whats-their-role-in-mideast-politics>, (приступљено дана 12.02.2017. године).

[3] Турска на историјском раскршћу, Политика, Београд, 2017, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/374331/Turska-na-istorijskom-raskrscu>, (приступљено дана 17.02.2017. године).

[4] One Year of Deadly Terror in Turkey, Statista – The statistic portal, 2017, доступно на: <https://www.statista.com/chart/7380/one-year-of-deadly-terror-in-turkey/>, (приступљено дана 18.02.2017. године).

[5] Syria conflict: Turkey shells Kurdish militia, BBC news 2016, доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35571663>, (приступљено дана 18.02.2017. године).

[6] Turkish Army crosses into Hasakah province, raids Kurdish-held village, AMN, Damascus, Syria, 2017, доступно на: <https://www.almasdarnews.com/article/turkish-army-crosses-hasakah-province-raids-kurdish-held-village/>, (приступљено дана 18.02.2017. године).

[7] Who are the Kurds?, BBC news 2016., доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29702440>, (приступљено дана 18.02.2017. године).

[8] The Treaties of Peace 1919-1923, мировни споразум из Лозане, доступно на: <http://www.hri.org/docs/lausanne/turkey.gif>, (приступљено дана 19.02.2017. године).

[9] 1920: The Treaty of Sèvres by League of Nations, August 10, 1920., мировни споразум из Севра, доступно на: <http://www.atour.com/government/un/20040205c.html>, (приступљено дана 19.02.2017. године).

[10] Silencing Turkey's Media The Government's Deepening Assault on Critical Journalism, 2017, доступно на: <https://www.hrw.org/report/2016/12/15/silencing-turkeys-media/governments-deepening-assault-critical-journalism>, (приступљено дана 20.02.2017. године).

[11] Turkey's Human Rights Rollback Recommendations for Reform, Human rights watch, 2014, доступно на: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/TURKEY933.PDF> (приступљено дана 20.02.2017. године).